

ARHEOLOŠKA OTKRIĆA U IZRAELU

2013-2016.

Autor teksta i izbor slika: Aron Albahari

Prostor Izraela, ali i Judeje i Samarije, teritorija današnje Palestinske uprave, nepresušni je arheološki izvor tragova iz prošlih vremena mnogih civilizacija koje su u određenom istorijskom trenutku bile prisutne i vladale na ovom prostoru. I taman kada se učini da je arheološki „otkriveno sve što se otkriti moglo“, iskrnsu neka nova vredna arheološka otkrića. U aktuelnim vremenima kada Bliskim istokom, nažalost, duvaju nemirni i nesretni ratni vetrovi, koji nisu previše „naklonjeni“ brizi i očuvanju arheoloških vrednosti, Izrael na sreću predstavlja retku sigurnu oazu za svako takvo novo arheološko otkriće. Svi novopronađeni artefakti bivaju tehnički i istorijski stručno ispitani i obrađeni, a potom kao vredno istorijsko blago pohranjeni u nekom od ukupno 23 arheološka muzeja u Izraelu, čime postaju dostupni ukupnoj svetskoj javnosti, a time i neizostavni deo svetske kulturne baštini.

Istorijsko jevrejskog interesovanja, bavljenja i posvećenosti arheološkim istraživanjima na prostoru Palestine, odnosno Judeje i Izraela, datira još iz daleke 1914. godine kada je u tadašnjoj mandatnoj Palestini od strane grupe jevrejskih intelektualaca i arheologa osnovano **Jevrejsko palestinsko istraživačko društvo**, sa svrhom istorijskih, geografskih i arheoloških istraživanja.

Jedno od prvih i izuzetno vrednih arheoloških otkrića članova ovog udruženja bila je kamena menora otkrivena i iskopana na lokalitetu sinagoge u Hamat Tiberiasu, na severu današnjeg Izraela, pronađena 1921. godine. Tradiciju ovog jevrejskog arheološkog društva u Palestini danas nastavlja „Izraelsko istraživačko društvo“ (IES).

A rezultati, u poslednjih nekoliko godina vrednih otkrića koja su samo dopunila već bogate arheološke zbirke Izraela, rezultat su kako sistematskog profesionalog arheološkog iskopavanja i istraživanja, tako i slučajnih pronađaka bilo od strane pojedinaca i amatera ili čak i kao rezultati slučajnih otkrića prilikom pojedinih građevinskih radova. Ovde ćemo pomenuti samo neka od tih otkrića u poslednje dve godine:

Južno od grada i luke Aškelon, prilikom gradnje novog stambenog kompleksa, otkriven je 1.800 godina stari i jedan od najlepše ukrašenih sarkofaga pronađenih u Izraelu. Ovaj 2 tone teški i 2 i po metra dugi, od kamenog krečnjaka sarkofag, vredan je artefakt iz rimskog perioda vladavine Judejom.

U vodama u blizini današnjeg izraelskog letovališta i turističkog centra Cezareje, a nekada značajne rimske luke i grada koji je podigao jevrejski kralj Herod, ronioci amateri otkrili su kolekciju prekrasnih i odlično očuvanih bronzanih figura i hiljade kovanih novčića sa likovima rimskih careva. Ova vredna i bogata kolekcija predstavlja 1.600 godina stari tovar potopljenog broda, iz vremena kasnog rimskog perioda.

Na istom lokalitetu, u vodama kod Cezareje, pronađen je i do sada najveći otkriveni tovar od oko 2.000 zlatnih

kovanica koje pripadaju arapskom Fatimidskom periodu iz 11. veka. Koristeći detektore metala, ovo značajno otkriće je rezultat arheološkog istraživanja koje je u vodama kod Cezareje provela pomorska arheološka sekcija pri *Izraelskom udruženju za starine*. Celom otkriću pomogla je i morska bura i loše vreme koje je poprilično „rastreslo“ morsko dno. Ove zlatne kovanice su u raznim apoenima, jednog, pola i četvrt dinara, i različitim dimenzijama i težinama.

Još jedno otkriće je rezultat istraživanja koje su sproveli izraelski arheolozi, ovaj put pri arheološkom odeljenju *Univerziteta u Haifi*. Prilikom njihovih iskopavanja u južnoj izraelskoj pustinji Negev, na lokalitetu antičkog grada Haluca, koji je na listi UNESCO-vih gradova iz svetske baštine, ovi arheolozi su otkrili 1.500 godina stare semenke grožđa od kojeg se pravilo najbolje vino u Vizantiji. Izraelski stručnjak Gaj Bar Oz je u intervjuu za engleski časopis *Daily Mail*, rekao da vina koja se sada dobivaju na plantažama u Negevu potiču od loza iz Evrope, a da će oni pokušati iskoristiti ova semena da od njih dobiju DNA za loze vina koja su drevna i autohtona sa ovih prostora.

Tri izraelska speleologa, Reuven Zahai, njegov sin Šen i Lior Hiloni, su prilikom ispitivanja jedne pećine na severu Izraela, pronašli nesvakidašnji sadržaj koji su

činili nakit, ukrasi i srebreni novac, stari 2.300 godina, iz vremena grčke okupacije Judeje. Kako je rekao stručnjak pri *Izraelskom udruženju za starine* (Israel Antiquities Authority) kome su predati nađeni predmeti, sadržaj ove zbirke ima veliku materijalnu vrednost, kako danas, tako ju je imala i u to vreme iz koga potiče. Naglasio je da je stil izrade srebrenih prstenova posebno redak. Staklene kuglice koje su pronađene unutar lampi za ulje bile su veoma očuvane i izgledale kao da su "nove". Poseban deo pronađene kolekcije bile su srebrene kovanice sa izgraviranim likom Aleksandra Makedonskog.

Na poljima oko kibuca Beit Hašita, 8 km severno od antičkog i današnjeg grada Beit Še'ana na severu Izraela, važnog centra iz vremena starog Egipta, Judeje, Grčke, Rima i Vizantije, pronađen je antički novac koji većinom datira iz vizantijskog vremena, ali i druge retke kovanice iz vremena jevrejskog ustanka pod vođstvom Bar Kohbe protiv Rima (132-135 godine) kao i kovanica na kojoj se slavi rimska osvajanje Judeje i gušenje jevrejske pobune iz 70. godine, sa ispisanim rečima "Judeja Capta" (Judeja osvojena). Sadašnja vrednosti ovog pronađenog novca je nekoliko desetina hiljada dolara.

I ponovo na arheološki bogatom lokalitetu Herodovog grada i luke Cezareje, na mestu

nekadašnjeg ulaska u ovaj antički grad, stručnjaci *Izraelskog udruženja za starine* (IAA) u saradnji sa kolegama iz *Cezareja Rotšild fondacije* pronalaze drevnu relikviju ovna koja potiče iz 6. ili 7. veka, za koju se veruje da predstavlja ukras vizantijske crkve, kao drevni motiv hrišćanskog prikaza Isusa Hrista, ne kao osobe već simbolično kao ovna. Utisak simboličnosti celog otkrića predstavlja i okolnost da je ovaj drevni hrišćanski relikt pronađen na Božić 2015. godine.

Prilikom

rutinskog arheološkog nadzora tokom izgradnje dečijeg vrtića u Jerusalemu, arheolozi su došli do zanimljivog otkrića pećine u kojoj je otkrivena jevrejska ritualna kupka (mikva) iz vremena Drugog hrama, odnosno 1. veka. Osim samog kupatila pronađena je i prostorija njegovog predsoblja, sa uređenim uglačanim klupama za sedenje, a zidovi kupatila i predsoblja bili su ukrašeni brojnim slikama i natpisima, urađenim tehnikom urezivanja kao i ispisivanja čađi na drevnoj žbuci. Natpisi su na aramejskom jeziku pisani kurzivnim hebrejskim pismom, što je karakteristično za vreme kraja razdoblja Drugog hrama. Neki od crteža i simbola predstavljaju palme i druge biljne vrste, a otkriveni su i crteži broda i jevrejske menore. Neki od natpisa očito ukazuju na lična imena, verovatno onih koji su ove crteže islikivali ili koristili ovo obredno kupatilo.

U blizini

mošava Cipori (rimski Sefora) u Galileji na severu Izraela, lokalni stanovnici pronašli

su tri kamena nadgrobna natpisa na grčkom i aramejskom jeziku. Artefakte su dalje istražili dr Moti Aviam, istraživač *Kineretskog instituta za arheologiju Galileje* (pri *Kinneret Academic College*) i njegove kolege iz *Izraelskog udruženja za starine* (IAA), te je ustanovljeno je da je reč o spomenicima starim 1.700 godina. Obzirom da deo prevedenih natpisa ukazuju da su na pomenutom groblju bile pokopane i osobe koje se imenuju i titulišu kao "rabin", "Juda princ" ili "Tiberije", to sve upućuje da su se na ovom mestu ukopavali zajedno i Jevreji i hrišćani, što je jednostavno odražavalo svakodnevni život u Ciporiju toga vremena.

Na severu Izraela, posle obilnih kiša prošle zime, na površini od 37 jutara, otkriveni su ostaci 2.000 godina starog rimskog vojnog kampa, koji je pod imenom *Legio* predstavljao mesto boravka Druge Trajanove legije, sa 5.000 vojnika. Na prostoru ovog kompleksa otkriveni su delovi ulica, kanalizacijskih sistema, cevi za vodu, kupatilo koje je pripadalo prostorijama gde je živeo i koje je koristio zapovednik logora, kao i više keramičkih i metalnih predmeta koji ukazuju na prisustvo i život vojnika pomenute legije na ovom prostoru. Iskopavanja su sprovedena od strane *W. F. Albright Instituta za arheološka istraživanja i Izraelskog udruženja za starine* (IAA), u sklopu regionalnog projekta za Jizraelsku dolinu.

Kada je Laura Rimon, članica kibuca Kefar Blum na izletu sa prijateljima u obilasku arheološkog nalazišta u istočnoj Galileji na severu Izraela, slučajno ugledala svetlucavi žućkasti predmet, ni sanjala nije da će otkriti izuzetno redak i vredan „novčić blizanac“ do sada jedine poznate zlatne kovanice iz iste serije koja se nalazi u *Britanskom muzeju* u Londonu. Reč je o zlatniku starom blizu 2.000 godina, sa ugraviranim simbolima rimske legije i imenom cara Trajana, kovanim u Rimu 107. godine. Ovaj zlatni novčić predat je *Izraelskom udruženju za starine* (IAA) i uskoro će biti izložen u muzeju.

Kada je jedna stanovnica Jerusalema koja je rekreativno trčala stazom u prirodi, ugledala grupu ortodoksnih jevrejskih dečaka kako nešto kopaju, primetila je na tom mestu obrise pravilnih kamenih struktura. Pozvala je nadležnu službu *Izraelskog arheološkog instituta* pri *Hebrejskom univerzitetu u Jerusalemu*, a oni su poslali svoje inspektore da pogledaju o čemu je reč. I ispostavilo se da su dečaci amateri i zaljubljenici u arheologiju, vrlo savesno i „stručno“ otkopali 1.400 godina staru vinsku presu. Ona je bila osnovice 5 x 5 metara i urezana u mekanu kamenu strukturu brda u blizini naselja Neve Jakov u predgrađu Jerusalema. Datira iz 6. ili 7. veka. Deca koja su otkrila ovu vinsku presu, pozvana su da svoje amatersko interesovanje za arheologiju nastave kroz rad u sekcijama ovog instituta.

14-ogodišnja izraelska devojčica Nešama Spilman, sudelujući sa svojim roditeljima u projektu koji se vodi još od 2004. godine, i u kome je do sada učestvovalo oko 170.000 dobrovoljaca, a koji se sastoji u prosijavanju građevinskog šuta sa Brda Hrama koji je Jevrejima sveto mesto, a koji službenici arapskog vakufa bacaju kao otpad, pronašla je drevni staroegipatski amulet iz vremena faraona, star 3.200 godina. Na ovom privesku, u obliku amajlije, ugravirano je ime egipatskog vladara Tutmusa III. Privesku nedostaje deo donjeg dela, a njegove dimenzije su 21 mm širine, 16 mm visine i 4 mm debljine. Ukrasi na njemu prikazuju kartuš - ovalni okvir oko kojeg su ispisani egipatski hijeroglifi sa imenom egipatskog vladara. Iznad ovalnog kadrira je simbol oka, a desno je još jedan hijeroglifski simbol sa prikazom kobre, od koje su sačuvani delovi glave i repa. I ranije se dešavalo da se pronalaze artefakti sa imenom faraona Tutmusa III u Jerusalemu, ali ovo je prvi put da je njegovo ime nađeno na ukrasnom amuletu.

Arheolozi Izraelskog udruženj za starine (IAA) u saradnji sa Anahuac University of Mexico i pod vodstvom meksičkog kolege Marcela Zapate-Meze, na lokalitetu antičkog jevrejskog grada Magdala, na severu Izraela, u blizini Galilejskog jezera, otkrili su 2.000 godina stare i retke bronzane alate i bronzani vrč iz vremena Drugog hrama. Među pronađenim predmetima je i lopatica za prenošenje žara od tamjana. Do sada je u Izraelu pronađeno desetak ovakvih bronzanih lopatica. One se pominju i u Biblij, u *Starom zavetu*, pod imenom *šovel*, kao neizostavna pomoćna alatka u verskim ritualima u jevrejskom Hramu, u kojima se koristi tamjan, pa se zato često pojavljuju kao motivi i u jevrejskoj umetnosti, bilo na kovanom novcu, ukrasima ili podnim mozaicima sinagoga, kao jedan od verskih rezultata vezanih uz Hram, zajedno sa *menorom* (šestokrakim svećnjakom), *omerom* (ritualnim peharom), *šofarom* (ovnovim rogom) i drugim jevrejskim verskim artefaktima. Pošto je u antičko vreme grad Magdala imao i sinagogu (jednu od sedam najstarije poznatih u Izraelu), lako je moguće da se pomenuta lopatica koristila baš u njoj.

Izraelski tim stručnjaka sa *Univerziteta u Tel Avivu* uspio je precizno analizirati 16 natpisa na glinenim pločama pronađenim

na lokalitetu udaljenog ali izuzetno strateški važnog jevrejskog utvrđenja u gradu Arad, u pustinji Negev na jugu Izraela, iz vremena Prvoga hrama. Koristeći najsavremeniju obradu kompjuterizovane slike oni su uspeli potpuno dešifrovati sadržaje natpisa pomenutih zapisa, starih čak 2.600 godina. Saznanja do kojih su došli ukazuju na visoki stepen pismenosti među Jevrejima administrativnog i vojnog aparata iz vremena Prvoga hrama, i to na svim nivoima upravnih, vojnih i svešteničkih struktura Kraljevine Judeje. Sadržaj natpisa otkriva sposobnost čitanja i pisanja od strane više struktura Ijudi u vojnom zapovednom lanca, od najviše razine pa sve do zamenika intendantanta tvrđave. Natpsi se sastoje od uputa za kretanje vojnih jedinica i registraciju troškova za hranu. Ton i priroda naredbi

isključuje mogućnost da su tu ulogu pisanja obavljali profesionalni pisari. Otkrića do kojih su došli, dokumentovano su objavili u *Zborniku Nacionalne akademije znanosti* (Proceedings of the National Academy of Sciences).

Prilikom

gradnje ceste i pruge u podnožju brda Karmel u blizini Haife, slučajno je otkrivena radionica za proizvodnju stakla, koja datira iz vremena rimske okupacije Judeje, od pre 1.600 godina. Ovaj vanredno značajan lokalitet otkriven je i prepoznat slučajno, od strane arheologa Abdel Al-Salam Sa'ida, koji je kao inspektor firme iz Nemačke (Frankfurta) nadzirao radove na infrastrukturi gradnje nove željezničke linije od Haife prema istoku. Prepoznavši arheološku vrednost pronađenih komada stakla, katrana i pepela unutar rovova, odmah je zaustavio građevinske radove i obavestio stručnjake *Izraelskog udruženja za starine* (IAA). Oni su daljim arheološkim iskopavanjem otkrili fragmente etaža peći za pečenje i sušenje stakla, komade keramičkih cigli zidova i stropa peći kao i desetke komada čistog sirovog stakla. Ovo su do sada u Izraelu najstarije pronađene peći za sušenje stakla, iz rimskog perioda. Poznato je da su u rimsko vreme u 4. veku, postojale dve vrste stakla: prvo je poznato kao *judejsko staklo*, i potiče iz Izraela - Judeje, a drugo je Aleksandrijsko staklo iz Egipta. Judejsko staklo je bilo svetlo zelene boje i jeftinije od egipatskog. Do sada se postavljalo pitanje mesta proizvodnje judejskog stakla, koje se koristilo diljem Rimskog Carstva i čija je cena zabeležena i na kamenim pločama. Ovo otkriće umnogome može da razreši kariku koja nedostaje u istraživanju i otkrivanju mesta gde se proizvodilo slavno Judejsko staklo.

Aleksandar Tarnopolski, amaterski ornitolog

(osoba koja se bavi praćenjem i proučavanjem ptica) na jednom od svojih posmatranja ptica na obali Tel Dora (Tantura), 30-ak kilometara južno od Haife, slučajno je otkrio *skarabej* – stari egipatski pečat. Ovaj, 3.700 godina stari artefakt koji simbolizuje svetu bubu u starom Egiptu, verovatno je pripadao visokom egipatskom službeniku, možda čak zaduženom i za kraljevske riznice. Prema rečima šefa istraživačkog tima dr Ayelet Gilboa, sa *Odjela za Arheologiju* pri *Univerzitetu u Haifi*, pečat je povezan sa 13. dinastijom faraona, i ono što ga posebno karakteriše jeste zlatni prsten na kome se nalazi, što nesumljivo upućuje na jako visokog službenika faraonova dvora. Na kamenom delu pečata egipatskim pismom (hijeroglifima) je uklesano ime vlasnika, njegova uloga, te nekoliko znakova uključujući i *Ank*, simbol života (večnosti) u starom Egiptu, i pilar (stubić) od žada koji simbolizuje uskrsnuće i stabilnost. Ime vlasnika tek treba dekodirati i prevesti, a njegova uloga je opisana kao „onaj koji je pri blagajni“ i „čuvar pečata“. Izuzetno vredno i retko otkriće u Izraelu do sada!

Prilikom arheoloških iskopavanja na lokalitetu jevrejskog antičkog i današnjeg grada Modi'in, u središnjem Izraelu, arheolozi *Izraelskog udruženj za starine* (IAA) otkrili su veću količinu novčanica iz vremena jevrejske judejske dinastije

Hašmonejaca, kao i zanimljivu zbirku kovanog srebrenog novca. Zbirku čine 16 kovanica šekela i polovice šekela (tetradrahmama i didrachms) koji su kovani u gradu Tiru, i nose lik kralja Antioha VII i njegovog brata Demetrija II, rekao je Avraham Tendler, rukovodilac iskopavanja. Kolekcija je verovatno namerno zakopana od strane njenog vlasnika u nadi da će se vratiti po nju, ali očito se to nikada nije desilo. Dr. Donald Cvi Ariel, šef numizmatičkog odjela u *Izraelskom udruženju za starine*, rekao je da ova kolekcija od 16 kovanica sadrži jednu ili dve novčanice iz svake godine između 135-126 p.n.e., a ukupno devet uzastopnih godina je zastupljeno. Ovaj kolecionar „postupao je na isti način kao i kolecionari i numizmatičari danas, prilikom sakupljanja zbirki”, rekao je Ariel.

Pored ove kolekcije otkrivene su i druge novčanice koje pripadaju jevrejskim vladarima iz dinastije Hašmonejaca, i na kojima se nalaze ispisi njihovih imena, kao što su Jehohanan, Juda, Jonatan, Matatija. Sve ovo upućuje na to da su stanovnici ovog lokaliteta sigurno bili savremenici i sudelovali u prvoj pobuni Jevreja protiv Rimljana, koja je izbila u 66. godini naše ere.

Istraživači *Zinman instituta za arheologiju* pri *Univerzitetu u Haifi*, otkrili su prošle godine na lokalitetu nacionalnog parka Susita na Golanskoj visoravni, u blizini jezera Kineret, na lokaciji antičkog grada Hiposa, veliku brončanu masku grčkog boga Pana. Većina poznatih do sada pronađenih bronzanih maski iz helenističkog i rimskog perioda su minijaturne, a ovu masku posebno karakteriše izuzetna retkost njene veličine, i najveća je do sada igde u svetu otkrivena bronzana maska. Maska je stara 2.000 godina.

Na istom lokalitetu antičkog grada Hiposa (na hebrejskom Susita), na prostoru lokalnog trga koji je služio kao tržnica i sud, arheolozi su pored skeleta žene koju je ubilo obrušavanje tavanice bazilike, usled zemljotresa koji je pogodio ovaj grad 363. godine, pronašli i odlično očuvani i prelepi privesak od zlata u obliku goluba, sa ukrasnim resama od kamenja, star 1.700 godina.

Mramorni kip rimskog božanstva Herkula pronađen je na mestu rimske kupke, na lokaciji Horvat Tabernet u Jizraelskoj dolini, u centralnom Izraelu. Ovaj retki kip mitskog junaka Herkulesa, koji potiče iz 2. veka, načinjen je od poliranog mermera i verovatno je predstavljao dekoraciju u ugrađenoj niši u rimskom kupatilu. Stručnjaci *Izraelskog udruženja za starine* (IAA) su uz otkriće ostataka rimskog kupatila, koje su činile prostorije i kanali za dovođenje vode, otkrili i bazen samog kupatila u kojem je, uz delove čupova i staklenih posuda, pronađena i ova statua.

U industrijskoj zoni grada Kirijat Gata, na jugu Izraela, otkriven je retki podni mozaik, koji je verovatno predstavljao deo podnog ukrasa vizantijske crkve. Na prostoru veličine $3,5 \times 3,5$ metra, ovaj 1.500 godina stari mozaik u formi "plana grada" prikazuje ulica i zgrade jednog grada u Egiptu. Ova izuzetno retka mozačka podna scena, predstavljena u 17 boja, sadrži niz zgrada koje su raspoređene duž glavne kolonade (ulice) u gradu, u nekoj vrsti drevne karte. Grčki natpis sačuvan uz jednu od zgrada ukazuju na to da je reč o prikazu grada Chortaso, u Egiptu. Dr. Daniel Varga iz *Izraelskog udruženja za starine* (IAA) navodi da se zgrada u kojoj je predstavljen ovaj prikaz sastoji „od centralnog hodnika s dva bočna prolaza podeljena mermernim stubovima. U prednjem delu zgrade je širom otvoreno dvorište (atrij) popločan belim mozaikom i sa cisternom za vodu. Dvorište je pravougaono sa poprečnim hodnikom (narteks) sa finim mozaičkim podom ukrašenim obojenim geometrijskim figurama. U njegovom središtu, nasuprot ulaza u glavnu dvoranu, je u 12 redova posvetni natpis na grčkom koji sadrži imena Marija (Mirjam) i Isus (Jošua), i ime osobe koja je finansirala izgradnju mozaika“. On takođe navodi da je prema hrišćanskoj tradiciji, hebrejski prorok Habakuk pokopan u Chortaso, što sve skupa može uputiti i na poreklo crkvene

zajednice (pokršteni Jevreji !?) koja je dala uraditi ovaj mozaik. On takođe dodaje da je kvalitet sirovine tesera (pločica) mozaika najbolji ikada otkriveni u Izraelu.

Prilikom proširenja auto puta broj 1 između Tel Aviva i Jerusalema, u blizini naselja Abu Goš kod Jerusalema, otkriveni su temelji vizantijske crkve stare oko 1.500 godina. Crkva je bila deo odmarališta putnika na antičkoj cesti koja je povezivala obalski deo zemlje od luke Jafa, pa sve do Jerusalema. Crkva duga 16 metara uključuje i bočnu kapelu dugu 6,5 metara i široku 3,5 metra koja je imala beli mozaik na podu. Krstionica u obliku četiri lista deteline koja simbolizuje krst pronađena je u kapelici u uglu. Fragmenti crveno obojenog gipsa ukazuju da su crkveni zidovi imali freske. Pored crkve pronađene su i sobe koje su verovatno korišćene kao stan i prostor za skladištenje. Jedan od ovih prostora sadržavao je veliku količinu keramičkih pločica. Takođe su pronađene i uljanice, kovanice, staklene posude, mermerni fragmenti i posude od školjki, što sve svedoči o intenzivnom životu i aktivnostima na ovom mestu.

Međunarodni tim istraživača sa: *Odseka klasičnih i bliskoistočnih jezika i istorije* sa Džordž Vašington Univerziteta (SAD), *Odelenja za Pomorske civilizacije Univerziteta u Haifi* (Izrael) i klasičnih studija Brandajs Univerziteta (SAD) otkrio je verovatno najveći i najstariji vinski podrum na Bliskom Istoku, star 3.700 godina koji je posedovao ostavu za držanje 2.000 litara vina. Ovaj drevni carski podrum sadrži 40 staklenki (ćupova, tegli) od kojih svaka može da primi 50 litara jakog, slatkog vina. Podrum je otkriven u ruševinama palate antičkog kanaanskoga grada na severu Izraela, pod nazivom Tel Kabri. Mesto je jako blizu mnogim današnjim savremenim izraelskim vinarijama. Ukupno iskopanih 40 netaknutih staklenki sadržavalo je vino sa okusom mente, meda i sa naznakama psihotropnih smola!? Poznato je da su drevni Kanaanci konzumirali takva vina još prije 3.000 godina.

Drevni vrčevi sadrže tajnu praktične matematike iz biblijskih vremena! Arheolozi i matematičari vekovima su bili zбunjeni ulogom korišćenja kuglastih vrčeva u trgovini u antičkom svetu, i smisla merenja njihovog obima od strane trgovaca. Sada su istraživači otkrili da su te drevne kulture imale svoje jedinstvene načine merenja, dovoljno precizne za poslovne i druge namene u trgovini ulja, vina i drugih vrednih tečnih ili rastresitih roba. Profesor Isak Benenson sa *Odjela za arheologiju i antičke bliskoistočne kulture* sa Univerziteta u Tel Avivu, otkriva da su izvorni vlasnici i korisnici vrčeva merili njihov sadržaj putem sistema koji su činile jedinice visine, širine i zapremine i merenja opsega sfernog spremnika, čime se moglo precizno utvrditi količina tekućine u njima. Veruje se da su ovaj sistem razvili drevni Egipćani i da se on koristio u istočnom Mediteranu od oko 1.500 do 700 godina prije nove ere. Ovo

otkriće je proizašlo iz projekta *Obnove staroga Izraela*, podržanog od Evropske unije, a otkriveno je kada je matematičarka Elena Zapaski (Zapassky) konstruisala 3D modele vrčeva iz Megida (slika gore), važnog Kanaanskog grada-države i Izraelskog administrativnog središta. Tada je ustanovljeno da velike skupine tih kuglastih ili eliptičnih vrčeva imaju sličan obim. Egipatska jedinica volumena naziva se hekat, a to je jednako 4,8 litara u današnjim merenjima, objašnjava dr Yuval Gadot, istraživač na projektu. Sferični vrč koji je 52 centimetara u obimu, i jednak jednom egipatskom kraljevskom laktu, sadrži tačno pola hekata. Kada su istraživači usvojili ovaj egipatski sistem merenja, umesto razmišljanja u metričkim jedinicama, mnoge stvari su postale jasne. Pa je tako na primer utvrđeno da su visoki okrugli "torpedo" vrčevi koji su smeštani u feničanske brodove u 8. veku p.n.e., sadržavali cele jedinice hekata. Dr. Gadot smatra da je egipatski sistem merenja postepeno nestajao kada su Asirci preuzeli dominaciju regijom, donoseći svoje vlastite metode merenja.

Tim arheologa sa *Hebrejskog univerziteta u Jerusalemu*, prilikom istraživanja na lokalitetu antičkog grada Hazora, na ostacima ulaza u staru palatu, severno od Galilejskog jezera, pronašao je deo kipa sfinge sa hijeroglifskim natpisom između njenih prednjih nogu. Natpis nosi ime egipatskog kralja-faraona Mikerinusa (Mycerinus) koji je vladao u trećem milenijumu prije nove ere, što je otprilike oko 4.500-te godine. Ovaj faraon je bio jedan od graditelja poznatih piramida u Gizi, i jedina je poznata bilo gde pronađena sfinga ovog kralja, uključujući i Egipat, što je čini izuzetno važnim otkrićem. Uz ime kralja-faraona, hijeroglifski natpis uključuje i opis "drago božansko proviđenje ... da mu je dao život večni." Prema profesoru Ben-Toru i dr Zuckermanu, ovaj tekst pokazuje da je sfinga verovatno nastala u starom gradu Heliopolisu (grad koji pominje i jevrejska Biblija - *Stari zavet*), severno od današnjeg Kaira. Sfinga je u

Kanaan donesena verovatno za vreme same vladavine pomenutog egipatskog faraona.

Jozef (Yosef) Garfinkel, profesor arheologije na *Institutu za arheologiju, Hebrejskog univerziteta u Jeruzalemu*, objavio je otkriće objekata koji prvi put bacaju svetlo na to kako je bio organiziran kult u Judeji u vreme kralja Davida. Tokom nedavnih arheoloških iskopavanja u Kirbet Kejafu (Khirbet Qeiyafa) utvrđenom gradu u Judeji, 30 km jugozapadno od Jeruzalema, u dolini Elah (nestalih), Garfinkel i kolege su otkrili bogate skupove keramike, kamena i metalnih alata, te brojnih likovnih i kultnih predmeta. U tri velike sobe koje su služile kao kultna svetišta, u svojoj arhitekturi i nalazima odgovaraju biblijskom opisu kulta u vreme kralja Davida. Ovo otkriće prvi put otkriva prikaz svetišta iz vremena ranih biblijskih dana. Budući da su ta svetišta postojala 30 do 40 godina pre izgradnje Solomonovog hrama u Jeruzalemu, oni predstavljaju prvi fizički dokaz kulta u doba kralja Davida, što je od velikog značaja za arheologiju, istoriju, i biblijske i religijske studije.

U iskopavanjima koja su vođena od strane doktora Eilata Mazara sa *Institutu za arheologiju, Hebrejskog univerziteta u*

Jeruzalemu, u blizini Ofela, južnog zida Brda Hrama, otkriven je otisak kraljevskog pečata jevrejskog judejskog kralja Ezekije (715-686). Ovaj otisak na glini, veličine 9,7 x 8,6 i debljine 3 milimetra, ukazuje da je pečat kojim je utisnut bio veličine 13 x 12 milimetara. Otisak sadrži natpis na drevnom hebrejskom pismu: "Pripada Ezekiji [sinu] Ahaza u Judeji", sa dva zraka sunca, i sa krilima okrenutim prema dole, i znakom *Ank* simbola koji simbolizuje večnost života. Bula je pronađena zajedno s 33 druga glinena otiska utisnuta od drugih pečata, od kojih neki nose hebrejska imena, a sa druge strane imaju deliće tragova grube tkanine i debelih žica kojima su verovatno bile zatvorene vreće nekih prehrambenih proizvoda.

Dvoje njujorkških filantropa, Roberta i Rene (Renee) Belfer, povodom 50. godina od osnivanja *Muzeju Izraela* u Jerusalemu, donirali su ovom muzeju jednu od najvrednijih privatnih kolekcija od oko 350 retkih grčko-rimskih i bliskoistočnih arheoloških artefakata. Ovu bogatu i vrednu kolekciju čine: antičke livene posude, mozaičke zbirke od stakla iz 18. egipatske dinastije, staklene vase, bronzane i mermerne skulpture, reljefi, freske, keramika, rimski mozaici iz 2. veka, itd. Direktor muzeja Džejms Šnajder (James Snyder) je tom prilikom rekao da ova neprocenjiva zbirka upotpunjuje i pokazuje koji je značaj imala staroegipatska i grčko-rimska kultura čineći izuzetno važan uticaj na lokalnu ikonografiju drevnog Izraela, od vremena Drugog hrama pa sve do pada Rimskog Carstva.

Američki studenti i istraživači, koji su vršili arheološka iskopavanja na jugu Izraela, u Nacionalnom parku izraelskog lučkog grada Aškelona, otkrili su verovatno prvo ikada pronađeno filistejsko groblje, koje sadrži između 150 i 200 dobro očuvanih skeleta u grobnim komorama, koji verovatno pripadaju ovom antičkom narodu iz 12. veka pre nove ere, koje često pominje i Bilija, odnosno *Stari zavet*. Tim koji su činili arheolozi sa *Harvard Univerziteta*, *Boston Koledža*, *Viton Koledža* iz Illinoisa (*Wheaton College*) i *Troj (Troy) Univerziteta u Alabami*, pored pronađenih skeleta otkrili su i ostatke koji predstavljaju delove kremiranja, što je bilo dosta retko i skupo za to vreme, kao i veće posude (ćupove) u koje su pohranjene kosti dece. Ovi skeleti i proučavanje njihovog DNK mogu da bace više svetla i daju tačnije odgovore o poreklu ovog naroda koji potiče sa Egejskog prostora Sredozemlja, sa grčkog kopna i ostrva Krita i Kipra, pa možda čak i iz istočne Anadolije (današnja Turska obala). Pojedini pronađeni skeleti bili su sahranjeni i sa ogrlicama, narukvicama, naušnicama, pa čak i prstenjem na nožnim prstima. Nalazi sa groblja biće pohranjeni u *Muzeju Izraela* u Jerusalemu, a prvo njihovo predstavljanje široj javnosti biće u *Arheološkom muzeju Rokfelera* u Jerusalemu.

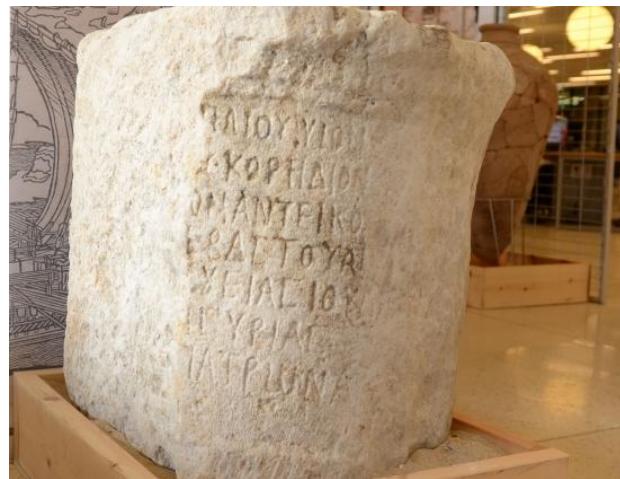

Izraelskog udruženja za starine (IAA) 25. oktobra 2016. objavilo je otkriće 2.700 godina starog rukopisa na papirusu, kao dokumenta iz vremena Prvog jevrejskog Hrama u Jerusalemu, i najstarijeg do sada otkrivenog ne-Biblijskog izvora, u kome se pominje Jerusalem u hebrejskom obliku ispisa.

U dva reda ispisa, otprilike piše: "[me-a] mat. Ha-melekh. Me-Na'artah. Nevelim. Yi'in. Yerushalima", što bi u prevodu značilo "Od kraljeve sluškinje Na'arat, staklena posuda vina, u Jeruzalem". Prema tumačenju stručnjaka Izraelskog udruženja za starine, papirus je izvorni dokument neke dostave koji pokazuje plaćanje poreza ili prenosa robe u Jeruzalem. U dokumentu se dakle pojavljuju pojedinosti koje govore o isporuci ili prodaji, gde je navedena: pošiljalac, mjesto, sadržaj i odredište. "*Dokument predstavlja izuzetno rijedak dokaz o postojanju organiziranog uprave u Kraljevini Judeji*", kaže dr Eitan Klein (Klein), zamjenik direktora Odeljenja IAA-a. "*To naglašava središnje mesto Jeruzalema kao privredno glavnog grada kraljevstva u drugoj polovini sedmog veka pre nove ere. Prema Bibliji, kraljevi Menaše, Amon ili Josiah vladali su u Jerusalemu u to vreme. Međutim, nije moguće znati sa sigurnošću koji je od kraljeva Jeruzalema bio primalac ove pošiljke vina*".

U novembru mesecu 2016., u centralnom delu Izraela, u gradiću Jehud, otkrivena je jedinstvena 3.800 stara statua - kipiće, kao dograđeni deo manjeg keramičkog čupa. Izgrađena i oblikovana u nekoliko faza, predstavlja jedinstveno otkriće iz vremena srednjeg bronzanog doba. Zajedno sa čupom i figurom na njemu otkriveni su nož i glava sjekire, kao i kosti ovce i magarca. *Izraelskog udruženja za starine* (IAA) je do ovog otkrića došlo, sad već ustaljenom praksom prethodnog arheološkog pregleda terena predviđenog za stambenu gradnju. Tako je bilo i u ovom slučaju. To se dogodilo doslovno posljednjeg dana iskopa, rekao je Gilad Itach, kao rukovodilac ovog iskopavanja u ime IAA. "Nivo preciznosti i pažnje kojom su rađeni detalji na ovoj statui staroj gotovo 4000 godina, impresivni su."

Arheolozi sa Univerziteta u Haifi, istražujući morsko dno u vodama popularne plaže Dor kod gradića Zihron Jakov, 35 kilometara južno od Haife, otkrili su

arheološki vredan, 1.900 godina stari kameni blok sa antičkim grčkim natpisom iz vremena rimske uprave Judejom (Izraelom). Ovaj pravougaoni kameni blok, 85 cm visok i težak preko 600 kilograma, u tekstu sadrži vidljiv i čitljiv ispis naziva jevrejske države i domovine **Judeje**, tada rimske provincije i pod rimskom okupacijom. Natpis takođe sadrži i za sada teško čitljiv ispis imena rimskog prefekta koji je u 2. veku upravljao ovom rimskom provincijom, ali znanstvenici veruju da će uspeti odgonetnuti to njegovo ime. „*Očigledno, to je postolje kipa iz rimskog doba, a na osnovu onoga što znamo, to je do sada najduži natpis pronađen pod vodom u Izraelu*”, rekao je profesor Assaf Yasur-Landau, sa Univerziteta u Haifi.

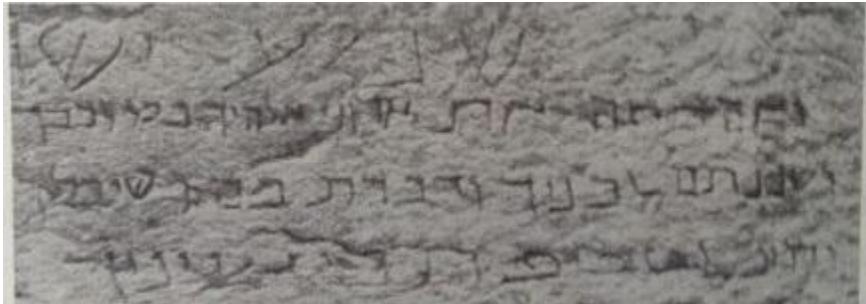
Ovaj popularni pregled aktuelne situacije u novim otkrićima izraelske arheologije završićemo sa dve interesantne arheološke vesti, koje se istina ne odnose na geografski teritorij samog Izraela, ali se tiču Jevreja i jevrejskog nasleđa prisutnog u njegovom susedstvu, tu na prostoru Bliskog istoka.

Ekipa nemačkih arheologa koja je radila istraživanja na lokalitetu drevnog rimskog hrama u gradu Asuanu, u južnom Egiptu, otkrila je dve kamene ploče sa izgraviranim prikazima „Davidove zvezde“. Ovo vredno naučno otkriće izazvalo je pravu buru u egipatskoj javnosti, nažalost uvek i stalno negativno opterećenu prema svemu što upućuje na neki naučni dokaz i potvrdu koja govori o prisustvu i životu Jevreja na prostoru Bliskog istoka. Pa je tako i šef Odeljenja za antikvitete pri Ministarstvu za antikvitete, dr Mahmud Afifi optužio nemačke arheologe da su „*namerno i svesno ugravirali ove znakove i time*

oskrnavili ovaj lokalitet”, te je naredio da se te dve kamene ploče uklone iz hrama i zapretio da će poduzeti pravne akcije protiv arheologa. Jednako su reagovali i urednici jednog egipatskog portala koji tvrde da je navodno „jevrejski član ovog nemačkog arheološkog tima upisao ove Davidove zvezde prkosno pokušavajući da vandalizuje egipatsko kulturno blago i time izazove Egipćane“.

Međutim, egipatska štampa je takođe izvestila i da je novoimenovani ministar za antikvitete Halid Anani (Khaled Anani) izjavio da je zatražio izveštaj od zajedničkog egipatsko-nemačkog tima, o pomenutim gravurama, te je dozvolio da nemački arheolozi nastave sa svojim radom na pomenutom lokalitetu hrama kod Asuana, ali da se ove dve ploče sa dve *Davidove zvezde* izimu, dok „*stručnjaci za islamske starine ne pomognu u istrazu koja treba da ustanovi da li je prisustvo znakova Davidove zvezde bilo uobičajeno za to razdoblje i taj rani period*“.

Druga zanimljivost se tiče subbine vrednog otkrića starog zapisa urezanog u okvire vrata jedne kuće, moguće i sinagoge, u antičkoj Palmiri (današnja Sirija). Naime, kada su zapadni arheolozi u 19. i 20. veku posetili ovaj znameniti grad i jedan od najvažnijih centara antičkog Rima (na hebrejskom i aramejskom on se zvao Tadmor, i pominje se i u Bibliji) na bočnom kamenom okviru vrata jedne kuće, otkrili su i jedan od najdužih pronađenih drevnih hebrejskih zapisa koji je činio početak stihova jevrejske molitve „Šema Izrael“ (*Čuj Izraelu*), iz bilijske knjige *Ponovljenih zakona*, ispisan u četiri reda. Ovaj zapis (slika gore) koji je jedna od temeljnih molitvi jevrejske vere i jevrejskog naroda, 1933. godine fotografisao je Elazar Šukenik (Eleazar Sukenik) znanstvenik sa *Hebrejskog univerziteta* u Jerusalimu. Sa bočne strane istih vrata, nalazila su se još dva zapisa na hebrejskom jeziku, koja takođe verovatno predstavljaju preuzete delove zapisa iz stihova knjige *Ponovljenih zakona*, iz *Starog zaveta*.

Pošto su na istom lokalitetu, u središtu Palmire, severoistočno od njene glavne kolonade (glavne ulice) pronađene i dve svetiljke od lokalnog terakota (glinene

keramike), sa izgraviranim prikazom *menore*, jevrejskog ritualnog svećnjaka, to sve jasno govori o životu i prisustvu Jevreja u antičkoj Palmiri (Tadmoru).

Nažalost, u aktuelnom građanskom ratu u Siriji, Palmira je bila u rukama i islamske grupe ISIS (*Islamska država Iraka i Levanta*), pa se odskora na sajтовима pripadnika ove grupe pojavljuju i oglasi u kojima se na prodaju nude vredne starine pokradene sa lokaliteta antičke Palmire, a među njima i „manuskripti pisani na hebrejskom i aramejskom jeziku“.

Pa tako, nije više poznata ni sudska pomenute kamene ploče sa natpisom jevrejske molive „Šemai Izrael“ (*Čuj Izraelu*)!

Autor teksta i izbor slika: Aron Albahari